

OSVRT NA MOJE SAKUPLJANJE NARODNIH
PJESAMA U ZAOSTROGU G. 1902–1903. i 1960.

1.

Ja sam kao srednjoškolac g. 1902–3. u svome rodnome selu Zaostrogu (Makarsko primorje), preko školskih praznika, sakupio pedesetak narodnih pjesama. Cijeli »Banovića komšiluk« imao je onda samo deset porodica i sve su pjesme, osim jedne, zapisane od samih »Banuša«. Onu sam zbirku darovao Matici hrvatskoj, a ona ju je predala Jugoslavenskoj akademiji znanosti i umjetnosti u Zagrebu. Sada se jedan prepis moje zbirke nalazi i u Institutu za narodnu umjetnost u Zagrebu.

Kako su prije moga sakupljanja već bile štampane četiri knjige zbornika Matice hrvatske, nekoje pjesme iz moje zbirke tiskane su u V i VI knjizi. Sakupljajući u Zaostrogu narodne pjesme, namjerio sam se na jednu koja pjeva kako je sestra oslijepila Stjepana i Grgura Brankovića, o čemu pjeva i Gundulić u VIII pjevanju »Osmana« (stihovi 469–512), a g. 1903. sam od svoje majke Ane zapisao pjesmu o preljubi i blagu hercega Stjepana. Znajući da Gundulić u spomenutom pjevanju »Osmana« (stih. 305–517) kaže da su »seljani« u kolu pjevali narodnu pjesmu istoga sadržaja, ja sam o tim dvjema pjesmama napisao raspravicu »Gundulićev Osman i narodne pjesme«, koja je skupa s onim pjesmama štampana u Kolu Matice hrvatske god. 1906.

One dvije pjesme historijskoga sadržaja uputile su me na dalje proučavanje narodne poezije, a napose na istraživanja njezinih historijskih lica. God. 1912. uvrštena je prva pjesma u VII izdanje »Narodne pjesmarice« Matice dalmatinske uz napomenu: »a mjesto pjesme *Od koga je postalo nevjerstvo* umetnuta je mnogo bolja zaostroška *Sestra oslijepila Stjepana i Grgura Brankovića*«.

Da se vidi koliko na ljepotu narodne pjesme utiče subjektivna nadarenost kazivačice, evo jednog doživljenog primjera. Kad sam pred mojim »Banušam« čitao već štampanu njihovu pjesmu »Gudeljeva bako« (pod br. 121. VI knjige Matičina zbornika), jedna je odmah opazila: »Nije dobro: ispala ti je *mlinearica!*«, a druga je dodala: »Nije, mala ića', već *sedmakinja!*« (djevojčica od sedam godina, kad joj se mijenjaju zubi).

Prema tome ona bi neobično duhovita pjesma, bez ikakve poznate varijante, zapravo bila ovaka:

Podigla se Gudeljeva bako,
Susrita ju Kraljeviću Marko:
»Što to goniš na tovaru, bako?«
– Evo, sinko, Kraljeviću Marko,
S jednu stranu kluko kanavine,
S drugu stranu kluko jarinice.
Još govori Gudeljeva bako:
Kud to ideš, Kraljeviću Marko?
»Evo iden, Gudeljeva bako,
Iden, bako, isprositi zlato.«
– Uzmi mene, Kraljeviću Marko!
»Što s' se tako pogrčila, bako?«
– Ovo san ti drvarica, Marko!

»Što si tako biloglava, bako?«
– Ovo san ti mlinarica, Marko!
»Što si tako krivozuba, bako?«
– Ovo san ti sedmakinja, Marko!
»Što si tako krivoprsta, bako?«
– Ovo san ti dobra prelja, Marko!
»Što si tako krivonoga, bako?«
– Ovo san ti brza oda, Marko!
»Ajde k vragu, Gudeljeva bako!«
– Ostaj zbogon, Kraljeviću Marko,
Prokleta ti, dušo, jaja bila,
Što ti koko priko lita nila!

Kada sam nakon dovršenih škola ostavio svoj rodni kraj, vazda sam žalio što nisam zapisao i krasnu veliku pjesmu »Kako je Primorac Ilija postrijeljao ženine prosc«, a nisam je kao đak mogao zapisati, jer ju je u cjelini znao samo *Mate Banović*, prozvani »Trliš«, koji je ljeti vazda živio na stanu kod stoke u »Brdu« (ogranku planine Biokova). Stoga sam g. 1912. pošao k njemu u Brdo i tamo zapisao pjesmu pa je g. 1951. uz opsežan komentar priopćio u 35. knjizi Zbornika za narodni život i običaje Južnih Slavena u raspravi »Motivi iz Odiseje u hrvatskoj narodnoj pjesmi iz Makarskog primorja«.

Ova velika pjesma od 1633 stiha pobudila je i u stranom naučnom svijetu neobično zanimanje uz priznanje da spada među najljepše pjesme čitave hrvatsko-srpske narodne epike. Napose se je za nju zainteresirao i o njoj pisao prof. dr *Erich Seemann*, ravnatelj odjela za istraživanja internacionalne narodne poezije Deutsches Volksliedearchiva u Freiburgu, koji je u svojoj raspravi »Ballade und Epos«, štampanoj u 3. sv. naučne revije »Schweizerische Gesellschaft für Volskunde« g. 1955. u Baselu, istaknuo da je to jedna od najljepših pjesama onog motiva na koju se je u svojim proučavanjima namjerio, a koja je onako živo srasla uz hrvatski kraj u kome je nikla.

Od naših domaćih učenjaka na ovu našu Odiseju opširnije se je osvrnuo prof. *Miloš N. Đurić* u sv. 1, 2. toma časopisa »Živa antika« g. 1953. u raspravi »Homerova Odiseja u ogledalu naših narodnih pesama« u kojoj sudi da je ona zaostroška pjesma »urodila pesničkim plodovima koji lepotom psihološke obrade, životnom istinitošću, plastikom i etikom prevazilaze slična mesta u *Odiseji*.« – »Kao morski breg što se postepeno, brušen vetrovima s različnih strana, naposljetku sasvim izglača i zaobli, tako se i zaostroška pesma zaokružila i razvila u jednu od najljepših naših narodnih pesama uopšte« (str. 43).

Može se slobodno kazati da poslije Vukovih vremena nije ni jedna hrvatsko-srpska narodna pjesma u stranome naučnom svijetu stekla toliko umjetničkih priznanja koliko zaostroška »Kako je Primorac Ilija postrijeljao ženine prosc«.

Ove godine, 1960, nakon 58 godina zaželio sam opet zaviriti u svoj zavičaj, da vidim je li u narodu ostalo išta od onih pjesama i da li se još uopće pjeva kao nekada kad su biokovske litice »Stine« odlije-gale od pjevanja žena i djevojaka, pa i muškaraca, dok su iz planine »Brda« silazili u selo.

U Brdu ili »za Stinam« mnogi su imali svoje zemlje: *doce*, *dočiće*, *rupe* i *rupice*, na kojima su sijali raž, pšenicu i ječam (kukuruz nikada) ili su sadili krumpir, a katkada i duhan. Svi oni koji su u brdu imali zemlje sagradili su kod nje i stan i staje za stoku (ovce i koze, govedâ nisu držali). U Brdu su djevojke pasle stoku i čuvale usjeve, a kad bi zimi zameo snijeg, čobani su sa stokom silazili u primorje. Ljeti su gore za planinom odlije-gala brda od pjevanja djevojaka koje su pasle stoku po glavicama, a kad bi uvečer srenale blago u tor, sastajale bi se izmje-nično po stanovima, prele, plele ili vezle do kasna pjevajući napored (pjevala su se po dva stiha, svaka napored). A kad bi silazile iz Brda u primorje nikada nisu dolazile prazne, već je svaka nosila »brime« na leđima (drva, slamu, krumpir, žito, gnoj) i nikada nisu slazile mučke, već vazda glasno pjevajući (osim ako je koja kajala umrloga u svojti). Ako ih je bilo više, svaka je pjevala napored po dva ista stiha, sve dok ne bi stigli do prvih seoskih kuća. Vrlo često su pjevali i muškarci po istom pravilu.

Kad bi stigla »jematva« (berba grožđa) i žetva pjevalo se je također pri poslu, a tako i za berbe maslina i buhača, kao i po »turnjevima« (tijescima) kad su se masline mljele. Malo ne svaka je seoska kuća imala »žrvna«, pa su uvečer djevojke, a gdje nema njih žene, trebale samljeti »prtvu« žita. Za dugih zimskih i jesenskih noći samljele bi jednu »pr-tvu« uvečer iza večere, a drugu rano jutrom. I uza žrvna se je vazda pjevalo, pa se je čula i pjesma: »Melji, mëlje, udat će te majka!«

Osim toga pjevali su iza svega glasa i muškarci idući nekamo obnoć. Ako ih je bilo više, također po dva stiha napored. Kako se je u ono do-ba vrlo živo vjerovalo u »vâdine« (vještice, vukodlake, matiće, orbe, mòre itd.) pjevali su noću većinom od straha, kako je to i *M. Murko* ustanovio po mnogim krajevima. Kad su se težaci za vrijeme kopačine vinograda vraćali uvečer svojim kućama, također su pjevali glasno na-pored. Katkada su za dugačkih noći pjevali uz vatru, a najveći im je užitak bio slušati guslara kako pjeva uz gusle. Osim deseteračkih pje-sama pjevali su još i muškarci i ženske (muškarci samo s muškarcima, a ženske sa ženskima) pjesmice od jednoga stiha »potresalice«, kao što su npr. »O sokole, moj sokole!«, »O divojko, lâlê!«, »Kad smo jednom, da još jednom!«, »Što smo divno neveselo«. Pjevalo se je tako da je jedan »čekao« (otezao jednoličnim glasom), a drugi »potresao« dok se na koncu ne bi obojica složila u istoj visini glasa u dodatku: »jest i jest!«. Ovakve su se pjesmice pjevale većinom u naročito svečanim zgo-dama, kao što su svadbe ili u kolu na Božić popodne ili na *Mlado lito*. Ravnica nasred sela, kod vode, i sada se zove »Igrišće«.

Katkada su matere ili stare bake djeci monotonim glasom pjevuckale pobožne pjesmice zvane »molitvice«, a to su činili i prosjaci sjedeći kod vrata. O tom govori moj prilog »Prosjačke molitvice« u Zborniku za nar. život i običaje 26/a. U mome djetinjstvu i početkom ovoga vijeka bilo je u selu šest dobrih guslara. Kad su nakon otvora škole naučili čitati, često su pjevali i iz »pismara«, a to je bio ili Kačićev *Razgovor* ili »Narodna pjesmarica« Matice dalmatinske. Ćirilicu nije nitko čitao. Tako je, eto, u mome rodnome selu bilo pri početku ovoga vijeka.

Onda mnogo se je toga u svijetu izmijenilo, a nemili rat je u svojoj strahoti poharao i moj rodni Zaostrog, pa sam k njemu pošao sa zebnjom u srcu.

2.

Stigao sam u selo 19. ožujka 1960., u vrlo nezgodno vrijeme, u jeku kopačine vinograda koja je zbog kiša zakasnila. Težaci su s radnicima po vinogradima, a žene im kod kuća spremaju hranu i triput je dnevno nose kopačima. Mogao sam se dakle s njima trudnim i zlovoljnim sastajati tek iza večere. Najprije odoh pohoditi svoj rodni dom i moj »Banovića komšiluk«, ali onamo nađoh samo jedanaest zidina, gdje nekoć življaše toliko obitelji. Gdje su meni za ljetnih večeri pjevali pjesme uz veselje i poklike, nema više nikoga živa. Trava »smrduša«, tetivika i ljuta kupina »osvojila je« ono ljudsko naselje. Nad onim napuštenim grobištem tužno strše dva ovisoka, žalosna čempresa što sam ih ja usadio prije 67 godina. Neke su obitelji izumrle bez muških potomaka, neke su odselile u Australiju da se više nikada ne povrate, a preostali su iselili u selo bliže živoj vodi, školi i crkvi.¹ Od onih koji su meni kazivali pjesme nema više nikoga živa.

Obilazio sam polupuste kuće po selu nalazeći u njima skoro same stare babe. Muškarci ili iseliše ili izgiboše u ratu, a preostale je nevolja potjerala na kopanje vinograda. Vidio sam starce od 80 godina kako kopaju. U nekim komšilucima ima tek nekoliko stare čeljadi, pa će nakon njihove smrti njihove kuće posve opustjeti jer je veći dio mlađarije poginuo u ratu, a ostatak se razišao »trbuvom za krvom« tvrdeći »Krepali su mašklin i motika«, pa »odoše u taškaše«. Svijet je pun očaja jer im neprodano vino leži po konobama, pa kažu: »Nije nama više do pivanja nego do plakanja i nevolje ljute«. Pjevanje je umuknulo odavna, pa se mnoge pjesme pozaboraviše, a ima tome i više razloga:

¹ Banovića komšiluk stajao je sâm za se na osami, prema selu Drveniku, 1 km dalje od zadnjih seoskih kuća. Najzadnji su ga ostavili članovi moje porodice, i to g. 1943. pošto su moju rodnu kuću s pokuštvom i pet staja zapalili talijanski vojnici.

RADOVAN: *Striženje ovaca (Travanj)*

a) Kad je za vrijeme zadnjega svjetskog rata pojedena sva planinska stoka, iza toga došla zabrana držanja koza,² napušteno je obrađivanje zemlje u Brdu. Stanove i staje okupatori zapališe. Djevojke ostadoše kod kuće i tako presahnu glavni izvor ženskog pjevanja i u Brdu i na putu iz Brda.

b) Pošto je napušteno Brdo i sijanje žita u njemu, postala su nepotrebna i kućna »žrvna«, pa svijet mijesi kruh od kupljenog brašna (»múke«).

c) Iseljništvo mladih ljudi je preotelo mah, pa kako oni zbog ženidbe u tuđini povlače za sobom domaće djevojke, pjevačica je sve manje.

d) Kako su stari vinogradi zbog neobrađivanja za vrijeme zadnjega svjetskog rata većinom propali, a nove nema tko saditi, niti im se sadenje isplaćuje, tako su izdale i zanemarene masline, pa je nestalo i pjevanja uz berbu vinograda, maslina i buhaća koji se ne sadi još od prvoga svjetskoga rata.

e) Pod utjecajem iseljivanja i povratka nekih u svoj stari kraj kao i zbog sve većeg dolaska stranih turista na ljetovanje i kupanje, počele su domaće seljakine nositi moderno odijelo, pjevati, »kantati« ljubavne pjesmice i plesati moderne plesove (»balati«) te posve napustiše svoju nekadanju narodnu nošnju i pjesme kao nešto zaostalo i nazadno.

f) Četiri godine zadnjega rata, pune bijeda, nevolja, straha i glada, smrt većine seoskih momaka i mnogih starijih ljudi kao i teška ekonomska kriza, navlastito nemogućnost prodaje vina,³ pa i trud zbog nestašice radne snage učiniše, da pjevanje i pjesma padaju u zaborav živeti još samo u sjećanju starije generacije, dok se posve ne zaborave.

Ali osim svega navedenoga ima još jedan jaki općeniti uzrok koji je nepopisane narodne pjesme uništavao, a na koji se dosad nije nitko osvrnuo koliko bi trebalo. Kako je kod nas rasla u narodu pismenost, pa se počele tiskati narodne pjesme, izabrane štampane pjesme počele su potiskivati u zaborav one nepopisane. U Dalmaciji je to u najvećoj mjeri izvršila »Narodna pjesmarica« Matice dalmatinske koja je od g. 1865. do 1912. doživjela sedam izdanja (1865, 1879, 1887, 1895, 1900, 1907. i 1912). Ovu vrijednu antologiju naše narodne poezije pohvalio je neobično i *Vatroslav Jagić* čim je izašla, u »Književniku« (str. 574–

² Zabrana držanja koza teško je pogodila seljake dalmatinskoga krša, jer su ostali bez mesa, gnoja, opute za opanke, mlijeka, sira, kostrijeti i mješina za mošt i vino. Seljaci se čude, zašto nije ostalo pri starom, tj. da se jedan dio krša stavi pod branjevinu, a kad nakon nekoliko decenija na njemu drveće odraste da se pusti pod pašu, pa zagaji drugi dio krša.

³ Zbog iseljivanja mladosti i njezina poginuća u zadnjem ratu radna je snaga postala veoma skupa (jedan nadničar stoji dnevno do 2.000 Din) pa se više vinogradarstvo nikako ne isplaćuje. Vino se ne može prodati ni po 70 Din litar s razloga što srpska i makedonska vina potiskuju dalmatinska i istarska vina i u samome Zagrebu kao glavnom potrošačkom centru.

575. g. 1865) »s osobitim zadovoljstvom« hvaleći »toli izbor pjesama, koli unutarnje uređenje«, nazivajući je da je »prava blagodat za naš narod«.

Zadnja izdanja te pjesmarice štampala su se u 6000 komada. Ona je postala narodu u Dalmaciji i Istri najmiliji »pisma« ne samo u domovini nego i među iseljenicima, jer ih je u Sjevernu Ameriku slano godišnje do 500, a isto toliko i u Južnu Ameriku, dok su ih iz Australije i Nove Zelandije godišnje naručivali oko 400 komada, kako se to ističe na str. VI predgovora sedmog izdanja od g. 1912.

Koliko zbog vrsnoće one pjesmarice toliko radi obraza don *Mije Pavlinovića*, koji je priredio drugo izdanje od g. 1879. sa svojim uvodom i bilješkama, »Narodna pjesmarica« je u njegovu zavičaju, Makarskom primorju kamo pripada i Zaostrog, postala toliko popularna da je počela potiskivati i Kačićev »Razgovor ugodni«, a posljedica je toga bila da pjevajući iz tog »pismara« nisu više po selima kao prije učili pjesme jedan od drugoga niti ih pamtili, pa su se tako mnoge domaće nepopisane pjesme pozaboravile i zauvijek propale.

3.

Budući da su svi nekadašnji moji kazivači pjesama pomrli, a moga rodnog komšiluka nestalo, pokušao sam potražiti pjesama kod drugih starijih kazivačica. Sve stare babe još su se sjećale pjesama što su ih pjevale u svojoj mladosti, ali su ih većim dijelom pozaboravile. Mare Kraljević rodom Điković, starica od 86 godina, ipak mi je kazala junacku pjesmu »*Jugović Nenad i Zmaj Ognjeni Vuk*«, a Matija Kosović rođ. Điković, od 88 godina (rođ. 1872), čak mi je natrk bez ikakva zapinjanja kazala veselu prpošnu pjesmicu koju je također naučila kod stoke u Brdu kad je bila djevojka:

*Svunoć sjala sjajna misečina
Okolo bila dvora divojčina,
U tom dvoru nikog ne bijaše,
Nego sama majka i divojka,
Majka prede, a divojka veze,
Pa divojka majci progovara:
»O starice, mila moja majko,
Lipe ove sjajne misečine:
Da ja jesan jedna muška glava,*

*Ne bi doma dana danovala,
Niti mrke noći noćevala,
Već odila po gori zelenoj
I ljubila mlada divojke!
Starica je mučukala majka:
»Muč, umukla, moja čeri draga!
Da te čuje kogod od junaka,
Čeri moja, ne bi se udala,
Nego s majkom sidilica stala.«*

Međutim još su žive tri žene koje su u svojoj mladosti, kad su kao djevojke pjevale niza »Stine«, smatrali najboljim pjevačicama u selu. To su dvije Kosovičke i jedna Banovička, ali rodom Bulat. Ovim ženama ima sada oko 50 godina i do nazad 20 godina uživalo je selo u njihovu pjevanju, ali kako su radi kopačine bile preuposlene, mogao sam zapisati deset pjesama tek od *Nede Banović*, rodom Bulat, iz istoga sela, i to obnoć poslije svršetka dnevnih posala.

Između deset pjesama što mi ih je ona kazala dvije su od naročite vrijednosti. Jedna pjeva kako je beg Ljubović iz Nevesinja otkupio od Smiljanić Ilije svoju zarobljenu vjericu Ajku Atlagića. Ova pjesma daleko natkriljuje svojom ljepotom sve slične varijante i pravi je bisser naše narodne poezije. Druga pjesma, koja pjeva kako se je ágo izmorio sa svojom ženom, za našu je nauku još zanimljivija jer je zapravo neke vrste parafraza-varijanta poznate »Hasanaginice« koja je tragiku preokrenula u veselo izmirenje na opće zadovoljstvo. Prenosim ih ovdje u cjelini.

Ovaj motiv se nalazi i u nekim drugim narodnim pjesmama, kao i u pj. *Bolji je dragi od roda* pod br. 80. VI knjige zbornika Matice hrvatske.

NEMA DO DRAGOGA!

*Kad Kotarci Livno porobiše,
U njem lipu curu zarobiše,
Lipu curu Ajku Atlagića,
Zarobi je Smiljanić Ilija.*

*Kad su bili uz Prolog planinu,
Moli mu se ta djevojka mlada:
»O sokole, Smiljanić Ilija,
Kad dođemo u Kotare ravne,
Nemoj mene u roblje prodavat:
Za mlon će ti dobar otkup doći
Od mog babe bega Atlagića!«
Muči Ile, ništa ne govori.*

*Kad su došli na Prolog planinu,
Sitna je je knjiga dostignila
Od babajka bega Atlagića,
U njoj babo svojoj čeri piše:
»O Ajkuno, moja čeri draga!
Kauri mi dvore porobiše,
Porobiše, ognjem izgoriše,
Odneše i srebro i zlato:
Čeri moja, ne uzdaj se u me
Babo tebe otkupit ne more«.*

*Gorko plače ta djevojka mlada
I moli se Smiljanić Iliji:
»O sokole, Smiljanić Ilija!
Kad dođemo u Kotare ravne,
Nemoj mene u roblje prodavat:
Za mlon će ti dobar otkup doći
Od mog ujca Kočić Đaver-bega.
Njegova je polovica Duvna
I jabuka, zelena livada,
Što je kosi trideset kosaca
Sve od petka jednog do drugoga.«
Muči Ile, ništa ne govori.*

Kad su bili niz Prolog planinu,

*Sitna je je knjiga dostignila
Od ujaka Kočić Đaver-bega,
U njoj ujko lipoj Ajki piše:
»O Ajkuno, moje dječe draga!
Kauri mi dvore porobiše,
Porobiše, ognjem izgoriše,
Odneše i srebro i zlato,
Otiče konje i volove:
Ajko moja, ne uzdaj se u me—
Ujko tebe otkupit ne more!«*

*Gorko plače ta djevojka mlada,
Pa govori Smiljanić Iliji:
»O sokole, Smiljanić Ilija!
Kad dođemo u Kotare ravne,
Nemoj mene u roblje prodavat:
Za mlon će ti dobar otkup doći
Od mog dragog bega Ljubovića
Iz lipoga msta Nevesinja.«*

*Besidi jon Smiljanić Ilija:
»O Turkinjo, Ajko Atlagića!
Otkupe je lako obećavat,
Obećavat lašnje nego davat.
Kad dođemo u Kotare ravne,
Odvešću te Zadrui bijelomu,
Pa ću tebe u roblje prodavat
Baš onomu koji više daje.«*

*Gorko plače ta djevojka mlada,
Čiči kano u procipu guja;
Kose guli, po zemlji ji truni,
Pa proklinje dane i godine,
Kad se je od majke rodila
I u Livnu gradu prigodila.*

*Kad su sašli na Cetinu ravnu,
Dostiže ji laki Tatarine
Na brzomu dobru konju svomu.*

Tatar nosi knjigu u procipu,⁴
 Pa on viče iza svega glasa:
 »Di je ovde Smiljanić Ilija,
 Di je ovde Ajka Atlagića?«

Kada ji je Tatar nalazija,
 Daje curi knjigu šarovitu
 I iz žepa česu sindilanu.⁵
 Kad je cura knjigu otvorila,
 Ona štije, što jon dragi piše:
 »O Ajkuno, draža od očiju!
 Eto tebi moja knjiga bila
 I uz knjigu česa sindilana,

I u česi iljada dukata: –
 Otkupljuj se, moja dušo draga!«

Kad dukate cura ugledala,
 Kliče ona tanko, glasovito:
 »Mili Bože, na svemu ti vala!
 Teško meni po svem rodu momu,
 Po očevu i po materinu:
 Da mi ne bi za dragoga moga,–
 Ja bi bila prodana robinja.
 Nije srića ni zlato ni blago,
 Već je srića, što je srcu drago.«

ske, a zapisana je u Novom Vinodolskom. U naučnom dodatku se pak vidi da Matica ima još četiri varijante: iz Senja, Sibirja kod Broda, Kučišta na Pelješcu i Slavonije, a jedna je štampana u IV knj. pod br. 1523 Kuhačevih »Jugoslavenskih narodnih popjevaka«.

Zaostroška varijanta ne samo što je najljepša od svih ostalih, nego u njoj ima i najviše odjeka historijske realne istine. U većini spomenutih varijanata otkupljenu su Turkinju bili zarobili Senjanin Ivan ili Senjanin Juriša, ali je mnogo vjerojatnije da je Ajku Atlagića zarobio Smiljanić Ilija, jer su Kotarci zaista robili Livno, a Senjanima kao pripadnicima Austrije nije bilo moguće harati Livno, jer bi morali prolaziti preko mletačkoga teritorija u Dalmaciji.

Zaostroška pjesma historijske muslimanske porodice stavlja realno na mjesta svoga stanovanja:⁶ Atlagiće u Livno, bega Ljubovića u Nevesinje, a Kočić Đaver-bega u Duvno, jer Kočić Đaver-beg u ovoj pjesmi nije nitko drugi nego *Kopčić* ili *Kovčić*, a ova je porodica zaista bila vlasnica velikog dijela Duvanjskog polja.⁷ U jednoj od najljepših naših nar. pjesama »Beg Filipović i njegova sestra« (štampana g. 1861. u »Viencu uzdarja narodnoga o. Andriji Kačić-Miošiću na stolietni dan preminutja«) među najodličnijim proscima spominje se i *Kotčić Đaferbeg*. *Kopčić*, *Kovčić*, *Kočić* i *Kotčić* su samo različni izgovori jednoga istoga prezimena. Po tom bi *Kočić Đaferbeg* i *Kotčić Đaferbeg* bili jedno isto lice.⁸

Zaostroška je pjesma dobro upamtila i glasovitu *Jabuku-livadu*, koja pod tim imenom postoji još i danas na Duvanjskom polju, a zbog koje je Tomić Mijovil otišao u hajduke kad mu ju je oteo Suzica kadija, što

⁴ U ono doba je knjigonoša za znak diplomatskog imuniteta nosio pismene pošiljke utaknute u procjep navrh dugačkog štapa.

⁵ Zapečaćenu.

⁶ Jedan od razloga tome jest što je Makarsko primorje od g 1499–1646. bilo pod turskom vladavinom i tako bilo povezano sa susjednom Bosnom.

⁷ O tom opširno piše Vj. Klaić u raspravi »Duvanjsko polje« (str. 81. i dalje). Štampana u III knjizi (1907) »Hrvatskog kola« Matice hrvatske.

⁸ U pjesmi »Mijat Tomić i Alibeg Marić« Jukić-Martićeve zbirke Mijat harambaša bio je pobratim *Kopčić Džaferbega* i kod njega je u selu Kongori, navrh Duvna, zimovao četiri zime.

se spominje u više narodnih pjesama (npr. »Mijat Tomić odmeće se u hajduke« u Jukić-Martićevoj zbirci; »Duvanjski kadija kosi hajdukovu livadu« pod br. 22. VIII Matičine knjige; »Tomić Mijat i Suzica kadija« u IV/2 Zbornika za nar. život i običaje južnih Slavena).⁹

Nema sumnje da je pjesma »Nema do dragoga!« najprije niknula među našim muslimanima kao i »Hasanaginica«. Na to nas vjerovanje upućuje ne samo što je osjećajem bliža muslimanskome svijetu, već i sam početak vinodolske varijante gdje se kaže: »Kad kauri Livno porobiše«, a to znači da su kršćani primili pjesmu od muslimana, jer kršćani ne bi sami sebe nazivali *kaurima* (nevjericima). Da je zaostroška varijanta zaista najprije nikla među muslimanima, uvjeravaju nas i stihovi same pjesme u kojima zarobljena djevojka kaže da je vlasništvo njezina ujaka:

*I Jabuka, zelena livada,
Što je kosi trideset kosaca
Sve od petka jednog do drugoga.*

Budući da je »petak-turski svetac«, muslimani u petak ne rade, već od petka do petka, a kršćani rade »od nedjelje opet do nedjelje«. Potvrdu tome imamo npr. u vrlo dobroj narodnoj pjesmi iz imotske krajine »Ženidba Komljen-Barjaktara«.¹⁰ U toj pjesmi stari Vučković, nudi onome koji mu izbavi djecu iz turskoga ropstva između ostaloga:

*»I dat ću mu luke i čitluke,
Koje ore stotinu plugova,
Od nedilje-brate-do nedilje,
Nikad kraja uzorali nisu.*

*Pokraj luka zelena livada,
Koji kosi hiljadu kosaca,
Od nedilje-brate-do nedilje,
Nikad kraja iskosili nisu!«*

I baš zbog toga što u pjesmi »Nema do dragoga!« kosci kose livadu »sve od petka jednog do drugoga«, a ne od »nedilje do nedilje« kao kršćani, vidi se da je ta pjesma muslimanskog porijekla.

5.

AGO SE IZMIRIO S LJUBOM

*Bol boluje u gorici ágo
Teškim bolom tri godine dana:
Na prsi mu trava pronicala,
Od kostiju meso otpadalo.
Oblazi ga majka i sestrice,
Mare, ljuba, od mila ne mogla.*

*Mladi ago majci progovara:
»Oj starice, stara majko moja,
Di je meni Mare, ljuba moja?«
Al mu stara odgovara majka:
»O moj ago, moje dite drago,
Eno ti je u bijelu dvoru.*

⁹ Na narodne pjesme i tradiciju o Mijatu Tomiću i Jabuci livadi osvrće se i Vj. Klaić na str. 86–90. spomenute rasprave.

¹⁰ »Junačke narodne pjesme iz Imotske krajine«, Sakupio o. fra Silvestar Kutleša. Šibenik 1939. Citirano mjesto na str. 25. Makar ova Kutlešina knjiga spada među najbolje zbirke narodnih pjesama izdanih u novije doba, ostala je u nauci neopažena, tako da za nju ne zna ni Matija Murko u svome kapitalnom djelu »Tragom srpsko-hrvatske narodne epike« I–II, Zagreb 1951.

Ljubi Mare potajno junake,
 Da bi koga, ne bi ni žalila,
 Već tvog Ivu, brata rodenoga.«
 Kad je ago razumija majku,
 On je svojoj majci govoriya:
 »Da ti bora, stara majko moja,
 Kad ti dođeš dvoru bijelomu,
 Ti ćeš reći Mari, ljubi mojoj:
 Nad dvoron joj žutača naranča,
 Ispod dvora bunar voda ladna:
 Ol se voli obisit o granu,
 Ol u bunar vodu utopiti,
 U mom bilon nek ne stoji dvoru!«

Ode stara dvoru bijelome.
 Daleko je neve ugledala,
 Pa prida nju bliže išetala.
 Konja ita, za zdravlje je pita:
 »Je si l' zdravo, stara majko moja?
 Je li mene ago pozdravija?«
 – Zdravo jesan, draga neve moja,
 Zdravo jesan, umor'la se nisan.
 Tebe nije ago pozdravija,
 Već ovako tebi poručija:
 »Nad dvoron ti žutača naranča,
 Ispod dvora bunar voda ladna:
 Ol se voliš s grane obisiti,
 Ol u bunar vodu utopiti,
 Da ne čekaš u bilu ga dvoru.«

Ode Mare dvoru bijelome
 I ridalo crno uzimala,
 Nad bunar se vodu nadvirila
 Pa je svoje oči povezala,
 Ter bunaru vodi govorila:
 »Oj bunaru, moja vodo ladna,
 U tebi ću dane danovati
 I još crne noći noćevati!«
 Slušala je dva njezina sina,
 Pa su svojoj majci govorila:
 »Vrati nam se, mila majko naša,
 Evo ide naš mili babajko
 I š njin ujko Senjanin Ivane!«
 Pa se mlada vrati unatrage,
 Prid Ivana, brata, išetala,
 Ter Ivanu, bratu, govorila:
 »Dobro doša, moj brate Ivane,
 Jesi l' mi se, brate, umorija?«
 A kada je ago razumija,
 Mane čordon i desnicon rukon,
 Ljubi svojoj, sestri Ivanovoj,
 Da će rusu otkinuti glavu.
 Al Ivane agi progovara:
 »Ne bi', ago, Mare, sele moje,
 Sestra moja i prvo je bila!
 Vodit ću je dvoru bijelome
 Staroj mojoj za izminu majci.«
 Pa je vodi dvoru bijelome.

Dobra Mara i od roda dobra:
 Nju mi prose troji prosioci
 I četvrti Ivan kapetane,
 Ive prosi, majka mu je daje:
 Mare mu se sama obećala.
 Mlada Mare lvi progovara:
 »O Ivane, mili gospodare,
 Kada odeš dvoru bijelome,
 Ne vodi me goron i planinon,
 Već pod bile mladog age dvore.
 Prid dvorom mu kolo uvatite,
 Na dvore mu barjak naslonite:
 Neka agi živo srce puca.«

Kad su išli dvoru bijelome,
 Ne vodi je goron ni planinon,
 Već je vodi pod agine dvore.
 Pod dvoron mu kolo uvatiše,
 Uz kulu mu barjak nasloniše,
 Sve to ago i sluša i gleda,
 Pa je do dva dozivao sina:
 »Da vam bora, do dva sina moja,
 Vi podite pod bijele dvore,
 Pa vidite, dvoje dice moje:
 Čija je 'no lipa kita svata,
 Čiji svati, koja je divojka?«

Odu dica pod bijele dvore,
 Ali su se brzo povraćala,
 Pa su svome babi kazivala:
 »Svati jesu kapetan Ivana,
 A divojka draga naša majka.«
 Unda in je babo govoriya:
 »Ajte, dico, pod bijele dvore,
 Pa zovite milu majku svoju,
 Da se svrati u bijele dvore,
 Jer se malo čedo rasplakalo:
 Recite jon, moja dico draga:
 – Odi nan ga ti utiši, majko,
 Jer je babo u gori zelenoj.«

To je majka dicu poslušala,
 Pa otide u bijele dvore:
 Čedo doji, grozne suze roni.
 Sve to ago i sluša i gleda,
 Pa od dvora vrata zatvorija,
 Ter poviri kuli na pendžire,
 Pak dozivlje Ivan kapetana:
 »Ja ti nedan Mare, ljube moje:
 Ljuba moja i prvo je bila.
 Da ne bude kavage i mejdana:
 Evo tebi seka Anđelija,
 Ter je uzmi sebi za ljubovcu
 I vodi je dvoru bijelomu!«

Kad je Ivan agu razumija,
 Sa svatovin u dvor ulazija,

*Pa uzimlje mladu Anđeliju
I vodi je dvoru bijelome,
Pa je vinča sebi za ljubovcu.¹¹*

Kao što vidimo bitni sadržaj, osim svršetka, zaostroške pjesme je jednak sadržaju Fortisove »Hasanaginice«: Aga boluje u gori zelenoj. Ljut na ženu što ga ne pohađa, on joj poruči da mu se miče iz dvora i da ga u njemu ne čeka. Žena kuša počiniti samouhristvo, ali je u tom spriječe njezina djeca. Njezin je brat spašava i odvodi rodnoj kući. Agnicu prose mnogi prosoci i ona jednoga od njih odabere pa idući k njemu sa svatovima prolazi mimo dvore svoga prvoga muža, gdje se puna tuge i žalosti sastaje sa svojom djecom.

Dakle Fortisova Hasanaginica po glavnom sadržaju se sve dovle slaže sa ovom zaostroškom pjesmom. Ali na sastanku s djecom u Fortisovoj pjesmi ona pada mrtva na zemlju, a u zaostroškoj se prvome njezinu mužu raskaja srce, pa on ne da svoje žene novome njezinu proscu, već ju zadržava za se, a ženinu proscu daje svoju sestru Anđeliju. Pošto je ovaj ponudu prihvatio, zapletaj se svršši na opće zadovoljstvo bez ikakve tragike.

Sličnost sadržaja obiju pjesama mogla bi se pripisati i pukom slučaju, kad i u jednoj i u drugoj pjesmi muž ne bi bio *aga* i kad se obje pjesme ne bi slagale i u nekim pojedinostima, npr.

U Fortisovoj:

*Oblazi ga mater i sestrice,
A ljubovca od stida ne mogla.*

*Dobra Kada i od roda dobra,
Dobru Kadu prose sa svih strana.*

U zaostroškoj pjesmi:

*Oblazi ga majka i sestrice,
Mare, ljuba, od mila ne mogla.*

*Dobra Mare i od roda dobra:
Nju mi prose troji prosioći.*

Obje pjesme imaju jednaki stih: »Vrati nam se, mila majko naša«.

Da se je u zaostroškoj pjesmi ranija muslimanka prometnula u kršćanku Maru, upućuje nas riječ *ridalo* (»I *ridalo* crno uzimala«), jer je *rida* riječ arapska, a znači svileni rubac navezen sa zlatom. Inače se ime *rida* i *ridalo* u svagdanjem govoru u Zaostrogu nikada ne čuje. Ona se je dakle, kao ostatak drevne starine, u ovom kraju sačuvala samo u pjesmi.

¹¹ Ova je pjesma dosta slična onoj što se nalazi u rukopisnoj zbirci narodnih pjesama braće *Alačevića* (knj. II, br. 21) koji su sakupljali narodne pjesme većinom po primorju Makarskome, svome zavičaju, i okolici od g. 1820–1860. Zbirka je nekoć bila vlasništvo Matice hrvatske, a sada je u zbirci Odbora NŽO Jugosl. Akademije. *Alačevićeva* pjesma razlikuje se od ovdje priopćene zaostroške najviše u tome što u *Alačevićевой* muž svoju majku omraznicu odvede u goru, te joj iskopa oči, a ženu nakon izmirenja ostavlja kod sebe.

Po ovome što je danas ustanovljeno, zaostroška pjesma bi bila šesnaesta nađena varijanta Fortisove »Hasanaginice« (vidi o tome *M. Murko*: »Asanaginica sa Šipana« u »Novoj Evropi«, knj. XXVIII br. 4–5, g. 1935, str. 112–119). O varijantama »Hasanaginice« pisao je *Gerhard Gesemann* u Archiv für slavische Philologie sv. 8, g. 1923 (»Die Asanaginica im Kreise ihrer Varianten«).

Po svemu navedenome ja vjerujem da je ova zaostroška pjesma nastala pod dojmom Fortisove Hasanaginice, bilo da je u starini neka darovita narodna pjevačica svojevrijedno onu žalosnu pjesmu preokrenula u sličnu sa netragičnim svršetkom, bilo da je po onoj žalosnoj pjesmi, kad je tek ostala malo u sijećanju, uskrsnula ova novija sa narodu milijim završetkom. Neka veza među ovim pjesmama svakako postoji, a ako uzmemo u obzir da Fortisova »Hasanaginica« nije nikla daleko od Imotskoga, pa da je ona nađena i u rukopisanoj zbirci Dra *Julija Bajamontija* u Splitu i da je kipar *I. Meštrović* jednu zapisao u svome selu Otavica-ma drniške krajine, a jednu *Matija Murko* na otoku Šipanu, onda je lako vjerovati da je ona bila poznata i u Makarskom primorju koje graniči s Imotskom krajinom. U tome će nas vjerovanju utvrditi i mišljenje *Kamile Lucerne* (u raspravi »Die südslavische Volksbalade von Assan Agas Gattin«, 1905) da je Fortis ovu pjesmu mogao čuti u »kuli« na imanju svoga gostoprimea i domaćina vojvode *Pervana Kokorića*, koji da je i sâm »u svojoj mladosti sastavio mnoge junačke i ljubavne pjesme«, a od Zaostroga do postojbine Pervanâ i sela Kokorića nema već dva sata hoda pješice (sada se ono selo zove *Kokorići*, a njegovi stanovnici *Pervani*, a ne *Prvani*. Selo leži 5 km zapadno od varoši Vrgorca).

U zaostroškoj preinačenoj, pokršćanjenoj, Hasanaginici muž je ipak ostao aga (»ágo«), a njegova se je žena prometnula u *Maru*, a u Meštrovićevoj »Hasanaginici«, koja je skoro jednaka Fortisovoj, Hasanagin sin zove se *Nikolica*. Upravo ova okolnost dokazuje da njegova Hasanaginica nije literarnog porijekla, što su mu prigovorili u »Prilozima proučavanju narodne poezije« (I, 135–136) jer da je on, tobože ne bi mogao tako dugo pamtit i kad bi je čuo od svoje bake u djetinjstvu, kako je to i sam *Pavle Popović*, autor poznatog »Pregleda srpske književnosti«, izjavio g. 1932. Matiji Murku u Dubrovniku.¹² Kad bi Meštrović htio svoju mistifikaciju izdati pod narodnim imenom, onda on ne bi begovu muslimanskom sinu dao kršćansko ime *Nikolica*, kakve neobičnosti čine katkada naše narodne pjesme, bilo radi brkanja imena, bilo radi sada već zaboravljenog običaja da su u starini katkada naši muslimani davali svojoj djeci kršćanska imena i obrnuto, kako je to razjasnio

¹² Spomenutu izjavu *Pavla Popovića* iznio je Murko na str. 170. svoje knjige »Tragom srpsko-hrvatske narodne epike« u bilješci pod br. 5, a osvrćući se na napadače sasute na Meštrovića, napisao je na istoj strani: »Ali ni s ovim doprinosom poznavanju srpsko-hrvatske narodne poezije Meštrović nije imao sreću. U štampi, a još više u privatnim izjavama, tvrdilo se da Meštrović nikako nije mogao tako dugo pamtit pjesmu i da je njegov tekst literarnog porijekla. Poznavajući, a još više diletanti narodne poezije ne uzimaju u obzir da danas uopće ne bi više mogao postojati ni jedan narodni pjevač kad bi to njihovo tvrđenje bilo tačno«. Da je Meštrović »Hasanagicu« naučenu od svoje bake (očeve majke) nešto iza g. 1890, kad mu je bilo desetak godina, zaista zapamtio, može se dokazati i svjedočanstvom Dra *Milana Čurčina*, koji u XXV knjizi »Nove Evrope« (br. 3–4, 1932) piše da je g. 1904–1905. spremajući svoju doktorsku disertaciju (»Das serbische Volkslied in der deutschen Literatur«) razgovarao o narodnoj poeziji i sa I. Meštrovićem koji je i onda znao napamet »Hasanagicu« (str. 112. i 122).

Murko na str. 493, knj. I »Tragom srpsko-hrvatske narodne epike«, Zagreb 1951.

Zaostroška pjesma »Ago se izmirio s ljubom« jedan je novi, neobični primjer uticaja i preobražavanja »Hasanaginice«, naše najslavnije narodne pjesme, dostojan svake pažnje i proučavanja u smislu pisanja Gesemannova na str. CXIII. »Erlangenskog rukopisa«:

»Nikad u historiji ma kakve druge filološke discipline, nije posvećeno nekoj narodnoj pjesmi toliko ljubavi i napornog truda, da se otkriju njezine jezikovne i umjetničke tajne i lepote, i to od najboljih umova celoga jednog stoleća: od Fortisa, Vuka, Kopitara, Herdera, Goethea, Miklošića, pa do današnjih naučnika, kao g. Murka.«

